

Симоненко Василь Андрійович

Творчий шлях

ВАСИЛЬ СИМОНЕНКО

(1935 — 1963)

Чесний і чистий, він нагадує велику рибу, яка радісно вискочила з води, вхопила свіжого повітря, сп'яніла від кисню свободи, затріпотіла на березі довіри і затихла...

"Здається, я став писати гірше, ніж рік тому. Зледачили мозок і серце", — це його останні рядки в щоденнику, записані 20 вересня 1963 року. А 14 грудня 1963 року Василя Симоненка не стало. Важка невиліковна хвороба вперто і послідовно вимучувала його тіло. А що ж знесилювало його дух, його непокірну думку, яка з такою надією "вхопилася" за проголошені на XXII з'їзді партії принципи демократизації суспільства? Василь Симоненко повірив у торжество правди, свободи і демократії, вільно вдихнув так необхідного митцеві озону, та доля була немилосердною... Хотів і далі, як його перехожий, "натхненно і мудро творить ходу", не боявся спіткнутися і почути докори: "Треба дивитись ото під ноги, Так можна голову потерять...", волів дивитися прямо, але вже дихала смертельним холодом недуга, навколо стискалося чорне кільце недовіри та ідеологічних звинувачень.

"Минулої неділі ми були в Одесі, де місцеві твердолобі натішили нас своїм ідіотським жахом: аби чого не сталося. Фактично нам заборонили виступити на Шевченківському вечорі. Виходить, Тараса дехто боїться досі. Обивателі від революції", — писав він 6 липня 1963 року.

На Україні починався сумнозвісний період "загвинчування гайок" у літературі, в культурі за допомогою безвідмовного інструменту під назвою "націоналізм". Як було захистити слово правди, болю, страждання і надії на свій народ від цього безжального присуду? Не було і нема до сьогодні законодавства, яке б гарантувало юридично реальні права свободи творчості, свободи думки. Інакше б слово правди не витлумачувалося б то як наклеп, то як злісна вигадка, то як паплюження соціалістичної системи, наших ідеалів.

На жаль, Василь Симоненко болісно відчув і швидко усвідомив, що за відлигою не завжди приходить весна оновлення суспільного життя і творчості. У суспільній атмосфері вже чулися сухі потріскування нових морозів. І це в той час, коли багатьох заповонила дерзновенна ейфорія революційної перебудови суспільного і духовного буття. Це ж ті благословенні часи, коли відбудеться XXII з'їзд партії, легендарно злетить у космос Юрій Гагарін, коли з'являться друком романи "Людина і зброя" О. Гончара, "Правда і кривда" М. Стельмаха, коли "Літературна Україна" друкуватиме на цілі сторінки незвичайні поезії "шестидесятників", коли з першими збірками прийдуть до читача Василь Симоненко ("Тиша і грім"), Микола Вінграновський ("Атомні прелюди"), Іван Драч ("Соняшник"), коли С. Параджанов і Ю. Іллєнко розпочнуть знімати фільм "Тіні забутих предків", коли М. Лукаш і Г. Кочур жадібно і поспішно,

іноді з авантюрною безоглядністю, відкриватимуть для українського читача сторінки світової поезії, а Іван Дзюба своєю експресивною друкованою і усною критикою збиратиме навколо себе окрилених неофітів. Та вже 3 вересня 1963 року сумно, з гіркою іронією В. Симоненко занотує: "Друзі мої принишкли, про них не чути й слова. Друковані органи стали ще бездарнішими і зухвалими. "Літературна Україна" каструє мою статтю, "Україна" знущається над віршами. Кожен лакей робить, що йому заманеться. Як тут не світитися вдячністю, як не молитися щовечора й щоранку за тих, що подарували нам таку вольготність. До цього можна ще додати, що в квітні були зняті мої вірші у "Зміні", зарізані у "Жовтні", потім надійшли гарбузи з "Дніпра" і "Вітчизни".

Ай, ай, ай весело! Всі ми під пресом.

Так воно треба задля прогресу.

Ця облога політичною недовірою та ідеологічною пересторогою особливо зміцніла за кілька місяців до смерті Василя Симоненка. Та він творить — з'являється "Казка про Дурила", написана, як він сам визнає в щоденнику, "одним подихом, хоч дещо було заготовлено раніше. Сьогодні казка ще подобається мені, жаль, що нікому її почитати".

"Нікому почитати". Гірко, болісно за поета. Було кому почитати — народ знав уже і любив чесного поета, та не було кому її опублікувати. Лише через 24 роки, 12 грудня 1987-го, газета "Молода гвардія" здійснить публікацію "Казки про Дурила". Чи не до отих безбатченків — безтурботних, цинічних і наївних, щирих у своїй сліпоті і гнучкошій у пристосуванстві деяких земляків своїх — звертався поет із пересторогою: легко загубити дорогу до рідного краю, але як важко буде згодом відшукати свою вітчизну, утвердитися у правоті своїй, у свободі вираження — думок, надій, переживань. Заслухався Дурило речитативом старшин Раю, розвісив вуха, роззявив рота — і повірив у їхню мудрість, всеможність, абсолютну правоту:

Ми пронесем, ми підведем

і підем,

ми дійдемо, ми сягнемо

висот!

Та не давала спокою наївному Дурилі думка, чому в них ноги в крові, чому та річка, через яку пролягла дорога до щастя, із крові і людських сліз, і чия ж кров у тій неглибокій річці?

— Чия? А відомо чия — тих людей,

Що підло не визнали наших ідей...

Ми їх, значить, трішечки, зовсім помалу

Кого задавили, кого зарубали.

Старшини Раю у "Казці про Дурила" натхненно співають про мудрість витвореного ними Раю з подачі ідола — засновника Раю.

"А це що за ідол?" — питається у старшин допитливий і спостережливий Дурило.

— Це той, хто закон

наймудріший знайшов:

навчив нас хапати,
навчив убивати,
навчив людям в вічі оману пускати,
навчив нас, як жити
годиться на світі, —
читай заповіта його на граніті.

Не треба докладати якихось особливих зусиль для розшифрування образу ідола — цього зловісного символу, майже архетипа. 19 вересня 1962 року Василь Симоненко записує:

"Діти часом несвідомо говорять видатні речі. Пригадую: рік тому ми з Олесем гуляли біля Казбетського ринку. Уздрівши пам'ятник деспота, він запитав мене:

— Тату, хто це?

— Сталін.

Одну мить він дивився на нього і ніби між іншим запитує:

— А чого він туди виліз?

Справді, Сталін не зійшов на п'єдестал, не люди поставили його, а він сам виліз — через віроломство, підлість, виліз криваво і зухвало... Тепер, — читаємо далі, — він згинув би од люті, коли б дізнався, якою знахідкою для збирачів металолому стали нездарні, лубкові пам'ятники йому".

"Це страшно, коли прижиттєва слава і обожествлення стають посмертною ганьбою. Це взагалі не слава, а тільки іграшка, якою тішаються дорослі діти. Не розуміють цього тільки убогі душею і мозком".

Минуло чверть століття — і ми повертаємо собі, суспільству ці чесні судження про державну злочинність Сталіна. Але тоді, зразу ж по смерті Василя Симоненка, ці та інші відверті думки поета розцінювалися як політична крамола. Звісно, його "Окрайці думок" не опублікували, зате ідеологічні противники цим скористалися і почали сурмити на весь світ про те, що Василь Симоненко був ледь не ворогом Радянської влади і лєнінських ідей. Та й зараз ми подумавемо, чи ж маємо моральне право друкувати щоденникові записи поета, епіграфом до яких він поставив невідомий афоризм простака Вільсона: "Читати без дозволу чужі щоденники — Еверест підлості". Там, за кордоном, не питали дозволу, морально-етичні "кордони" легко долалися задля накопичення ідеологічного "капіталу". Тому я певен, з нашого боку буде цілком моральним вчинком зібрати і опублікувати окремим виданням всю відому на сьогодні, не друковану досі літературну спадщину видатного українського радянського поета Василя Симоненка, частину якої ми зараз пропонуємо читачеві. Крім "Окрайців думок", занотованих В. Симоненком з вересня 1962 року по вересень 1963 року, слід опублікувати його листи, які зберігаються не лише в архівах, а й у приватних осіб, різні редакції його відомих поезій. Та й тими віршами, які подаємо сьогодні, не вичерпується, мабуть, його поетична спадщина.

Василь Симоненко був скромною людиною, чесним трудівником літератури, оцінював свій талант невисоко, усвідомлюючи, що час наклав і на його думки, на його

характер образного самовираження печать перестрашування. Ця недовіра до слова, яке готове було вибухнути гнівом, розпачем, болісною правдою, саркастичною інвективою, в'їдливою іронією, мимоволі всотувалася в думки і настрої митців, витворюючи і в них самих "домашніх", внутрішніх цензорів, які іноді так пильно стерегли власне слово, що воно не наважувалося переступити поріг редакцій і видавництв. А люди того чесного слова чекали. Бо знали, що від Василя Симоненка його можна і треба чекати.

Я пам'ятаю, після виходу другої, вже посмертної, збірки поета — "Земне тяжіння" (в 1964-му), яку передавали, мов жарини в повоєнні безсірникові роки, з щирих рук у довірливі руки, ночами студентки переписували його вірші, вивчали напам'ять і декламували в тісному колі. Згадаймо його до сліз вражаючу "Думу про щастя", в якій поет оповідає про важку долю колгоспної доярки і звертається до своїх колег-літераторів:

Де фотографі?

Де поети?

Нуте, хлопці, сюди скоріш!

Можна знімок утнуть

І до газети — жахливо веселий вірш.

Застрибають веселі цифри

У ґрунтовно важких статтях,

Та не встане

З словесних вихрів

Многотрудне її життя.

А доля його вірша "Злодій"? Земляк Василя Симоненка київський інженер Григорій Мінняйло звернувся до редакції "Літературної України" з проханням опублікувати цей крик болю поета за упосліджену долю і обкрадені надії людини на землі, творця хліба. "...Після публікацій поеми О. Твардовського в журналі "Новый мир", Є. Євтушенка в журналі "Знамя" і інших, не друкованих у період застою творів відомих поетів, було б несправедливо не надрукувати вірш В. Симоненка "Злодій".

Несправедливо замовчувати не лише творчість цього поета, який був і є народною совістю в українській літературі, але також і його трагічну долю. Не судилося В. Симоненку розкритися вповні, та й літературне оточення в Черкасах не сприяло творчому окриленню, навпаки, частіше гнітило поета недовірою, скепсисом, вимотувало дріб'язковими чварами, важкою газетярською "поденщиною". "Будьте прокляті ви, нікчемні гроші! Ви зробили мене рабом газети..." — писав він у щоденнику. "Я розумію, що поет з мене такий собі. Але бувають і гірші. Такі, як я, теж необхідні для літератури. Ми своїми кволими думками угноємо ґрунт, на якому виросте гігант. Прийдешній Тарас або Франко. Жду його, як віруючий пришествя Христового. Вірю, що мені пощастить почути радісну осанну на честь його приходу. Хай тільки не зневажає він нас, маленьких чорноробів поезії. Він виросте з нас".

У тому ж вересні 1962 року Василь Симоненко пошкодує, що не може прислужитися літературі більше й тому, що не бачить усіх відтінків, не чує всіх звуків.

Його почуття загострюються, слух стає ще чутливішим до звуків життя, не вистачає образів, щоб відтворити і передати драматичну гаму багатобарвного світу. Відчувається, що поет визріває і готується виходити на нову — вищу орбіту образного осягнення людини і дійсності. Йому вже тісно в скутих формах традиційної поетики, він розриває класичний розмір і інколи вже виривається на простір парадоксального зміщення стилів, міфологічних образів і сучасних реалій ("Хуліганська Іліада, або Посоромлення Гомера"), Василь Симоненко багато роздумує над беззаперечними донедавна істинами — постулатами, усвідомлює, що догматична закутість у лати ідейної непогрішимості до добра не приведе. У 1962 році він записує: "Ніяке вчення не сміє монополізувати духовне життя людства. До нестями ненавиджу казенну, патентовану, відгодовану мудрість. Якими б цитатами бездари не підпирали свою розумову стелю, вона однак занизька для нормальної людини. Як простір немислимий без руху, так поезія немислима без думки. Що то за простір, коли в ньому не можна рухатися? Яка то поезія, коли вона не мислить? Поезія — це прекрасна мудрість".

Василь Симоненко з великою, гідною народного поета надією і довірою, реально і усвідомлено сприймав неминучу і так необхідну перебудову суспільного мислення і буття. Та ця перебудова загрузла в болоті парадного застою.

Він був образом свого часу. А час потребував не виховної, дидактичної літератури, а перетворюючої, діяльної, такої, яка б переробляла свідомість, творила нові, ціннісні орієнтації. Тому він з таким гнівом і сарказмом звертається до тих своїх земляків, які люблять свій народ тоді без міри, "коли у міру вигідно любить", які закохані в ідею за добру платню.

Треба було перетворювати людину — вона не могла далі залишатися безмовною, пригніченою, безправною — такою, яку знеособлювала страхом репресій сталінська епоха. Саме на злеті усвідомлення нової історично важливої громадянської місії поезії і обірвалося життя Василя Симоненка.

Ні, Василь Симоненко не з когорти призабутих. Він із тих, хто оцінений і знаний нами не в усій повноті драматичного усвідомлення своєї складної епохи і своєї трагічної долі. Тому світло його чесного життя і правдивого поетичного слова повинно увиразнювати сучасні історичні злами, конфліктні ситуації і прискорювати своєю емоційною енергією часу перебудовний крок.

Жулинський М. Г.

Із книги "Із забуття — в безсмертя (Сторінки призабутої спадщини)".

(Київ: Дніпро, 1990. — С. 397—401).